

ELŻBIETANKI W DIECEZJI WARMIŃSKIEJ
PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ
W ŚWIETLE ZACHOWANEJ DOKUMENTACJI
W ARCHIWUM AKT NOWYCH ARCHIDIECEZJI WARMIŃSKIEJ
W OLSZTYNIE

Andrzej Kopiczko

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Instytut Historii, Katedra Historii Powszechnej
University of Warmia and Mazury in Olsztyn
Institute of History, Department of General History
e-mail: andrzej.kopiczko@uwm.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0002-9834-2433>

Streszczenie. W artykule przedstawiono dzieje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w diecezji warmińskiej po 1945 r. Na tym terenie podjęło ono działalność już w 1864 r. i w kolejnych dziesięcioleciach utworzyło 24 domy. Jednak po II wojnie światowej, wskutek strat osobowych i zmian granic diecezji, elżbietanki pracowały tylko w dziewięciu placówkach. Już na początku lat pięćdziesiątych XX wieku – z powodu represji – opuściły Kwidzyn, natomiast zaraz po wojnie utworzyły dom w Olsztynie. Ten też nie przetrwał długo, ponieważ w 1948 r. w miejsce elżbietanek przybyły siostry Rodziny Maryi. Poza Kwidzynom placówki przedwojenne przetrwały w Bartoszycach, Biesowie, Orzechowie, Ostródzie, Postolinie i Straszewie. Natomiast po 1945 r., poza Olsztynem, w 1951 r. utworzono jeszcze dom w Nowym Kawkowie. Elżbietanki w swoich placówkach koncentrowały się na ambulatoryjnej pielęgnacji chorych, dziełach miłosierdzia w ramach Caritas, opiece nad kościołami i katechizacji. Jednak po 1970 r. zamykały swoje domy, a w momencie podziału diecezji warmińskiej w 1992 r. już na jej terenie nie było żadnego; ostatni został zlikwidowany w 1989 r. w Nowym Kawkowie.

Słowa kluczowe: elżbietanki; zgromadzenia; zakony; działalność dobroczynna; diecezja warmińska

Dzieje Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety na Warmii przed 1945 r. przedstawił Wojciech Zawadzki¹. Przybyły one ze Śląska w 1864 r. i najpierw podjęły pracę

¹ W. ZAWADZKI, *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety na Warmii do 1945 roku*, w: *W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie w Archidiecezji i Metropolii Warmińskiej. Księga jubileuszowa Księdza*

w Królewcu². Jako pierwsze zostały odnotowane siostry: Hermanna Kolbe, Innocenta Pohl i Longina Jergler. W Królewcu w 1901 r. utworzono też dom prowincjalny dla terenu Prus Wschodnich i Zachodnich. Natomiast w całej ówczesnej diecezji powołano placówki w: Królewcu (dwie), Cranz (dwie), Bartoszcach, Biesowie, Dobrym Mieście, Dzierzgoniu, Ełku, Henrykowie, Mikołajkach Pomorskich, Krekolach, Kwidzynie, Neuhausen-Thiergarten, Nidzicy, Ostródzie, Orzechowie, Plutach, Postolinie, Straszewie, Suszu, Tylży, Wystruci oraz Zwierznie³. Większość domów znajdowała się poza historyczną Warmią, co zrozumiałe, ponieważ na tym terenie była już bardzo rozbudowana sieć placówek sióstr katarzynek. W 1929 r. pracowały one w 61 miejscowościach, ale w niektórych, szczególnie w miastach, miały po kilka domów, a w Braniewie aż 13. Do zgromadzenia katarzynek należały wówczas 483 siostry i 52 nowicjuszki⁴. Pod koniec

Arcybiskupa dra Wojciecha Ziemby Metropolity Warmińskiego i Wielkiego Kanclerza Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie z okazji 50-lecia święceń presbiteratu i 35-lecia sakry biskupiej, red. K. Parzych-Blakiewicz, J.J. Pawlik, P. Rabczyński, M. Żmudziński, Olsztyn 2017, s. 477-491. O dziejach zgromadzenia zob.: J. MERTENS, *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1992*, t. 1-2, Warszawa 2021; Ż. SZTYLC, P.M. NIKIEL, K. CEBULA, T. ZIPZER, P.A. KEMNIC, *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, Lublin 2018. W tym artykule świadomie pominięto kwestie polityki wyznaniowej Polski Ludowej wobec zakonów i zgromadzeń zakonnych, w tym elżbietanek. Inaczej ona kształtowała się na Śląsku, gdzie Zgromadzenie św. Elżbiety było bardzo popularne, a inaczej na Warmii z rozwiniętą siecią placówek sióstr św. Katarzyny (katarzynek). Por. A. KOPICZKO, *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, Olsztyn 1996, s. 67-72, 200-211; M.H. ZAJĄC, *Kryptonim „X-2”. Siostry elżbietanki ofiarami przemocy w PRL (1954-1956)*, Wrocław-Poznań 2004; E. KACZMAREK, *Dlaczego przeszkadzały? Polityka władz partyjnych i rządowych wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce w latach 1945-1956*, Warszawa 2007; *Zakony żeńskie w PRL. Studia i materiały do historii najnowszej żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce*, red. A. Mirek, Lublin 2008. Publikacja E. Schaefer *Zgromadzenie Sióstr Świętej Elżbiety* ([*Studia i materiały do historii chrześcijaństwa w Polsce* nr 10], Lublin 1996) zawiera cenną dokumentację placówek według prowincji, ale zasadniczo obejmuje okres do końca II wojny światowej. Nie ma w niej, ustanowionej w 1946 r., prowincji toruńskiej, choć zostały uwzględnione niektóre placówki działające na Warmii także po 1945 r. Opisy ich są jednak bardzo skrótowe, wręcz słownikowe.

² Bardzo dziękuję s. Honoracie Pettke ze Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety z Prowincji Toruńskiej za przeczytanie tekstu i uzupełnienia, w szczególności korekty dotyczące ślubów wieczystych.

³ W. ZAWADZKI, *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety na Warmii*, s. 478-479. W 1929 r. było 145 sióstr elżbietanek i dwie nowicjuszki. *Elenchus universi cleri dioecesis warmiensis necnon administraturae apostolicae pomeraniensis conscriptus sum fine anni 1928* [dalej: *Elenchus*], s. 62.

⁴ *Elenchus 1928*, s. 58-61. Należy nadmienić, że katarzynki prowadziły bardzo wiele dzieł charytatywnych: szpitale, zakłady specjalne, domy wypoczynkowo-kuracyjne, domy starców i rencistów, punkty leczenia ambulatoryjnego, szkoły, pensjonaty, przedszkola, żłobki i sierocińce. M. KREBS, *Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy w diecezji warmińskiej w latach 1933-1993*, „*Studia Warmińskie*” 32(1985), s. 308-321.

II wojny światowej wiele z nich poniosło śmierć z rąk żołnierzy radzieckich⁵, ale też zmarło wskutek wycieńczenia czy wyjechało do Niemiec Zachodnich⁶. Jak podaje Jan Obłąk, w 1946 r. katarzynek było już tylko 119 w piętnastu klasztorach, a w 1951 r. miały 29 placówek i liczyły 29 sióstr przełożonych, 80 profesek, 5 nowicjuszek i 9 postulantek⁷.

Siostry elżbietanki przed II wojną światową, obok pomocy w parafiach i bezpośrednio w kościołach, prowadziły szeroką działalność społeczną, zwłaszcza doraźną opiekę pielęgniarską. Były też zatrudniane w szpitalach. Jednak i one poniosły duże straty pod koniec działań militarnych⁸. Jak pisze Wojciech Zawadzki, tylko dwie placówki przetrwały II wojnę światową i w zmienionych realiach politycznych działały do lat siedemdziesiątych XX wieku (Biesowo i Orzechowo)⁹. W 1946 r. pracowały już tylko 4 siostry w jednym domu, a w 1949 r. było ich 19 w sześciu placówkach¹⁰. Nieco dokładniejsze dane pochodzą z 1951 r., z których wynika, że miały one domy w Bartoszycach (3 siostry; przełożona Mansueta/Zofia¹¹ Węsierska), Biesowie (3; Ludwina/Anna Rohn), Kwidzynie (7; Eleonora/Józefa Mączyńska), Orzechowie (3; Imelda/Elżbieta Urban), Ostródzie (7; Władysława/Marianna Bukowska), Postolinie (4; Aniceta/Jadwiga Teska) i Straszewie (4; Nepomucena/Augusta Materna), czyli łącznie 31 sióstr (7 przełożonych i 24 profesek; najwięcej profesek było w Kwidzynie i Ostródzie – po 6)¹².

Pierwszy zachowany w Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie list ze Zgromadzenia św. Elżbiety został sporządzony 29 października 1945 r. przez s. Assumptę Lingnau. Opisała ona krótko historię placówki w Kwidzynie i wspomniała, że pracowała tam 10 lat w Domu Starców. 10 listopada tr. s. Zofia Nawrociak

⁵ Część z nich została zaliczona do grona sług Bożych i jest prowadzony proces beatyfikacyjny. M.Ł. KREBS, *Męczennice XX wieku ze Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy*, w: *Męczennicy Kościoła Warmińskiego X wieku*, red. J. Guzowski, Olsztyn 2004, s. 55-69; R. MEIWES, *Klosterleben in bewegten Zeiten. Die Geschichte der ermländischen Katharinenschwestern (1914-1962)*, Paderborn 2016, s. 167-178.

⁶ Por. M. KREBS, *Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy w diecezji warmińskiej*, s. 307.

⁷ J. OBLĄK, *Dzieje diecezji warmińskiej w okresie dwudziestolecia (1945-1965)*, „Nasza Przeszłość” 22(1965), s. 227; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji warmińskiej 1951*, Olsztyn 1951, s. 192-197.

⁸ W diecezji warmińskiej prowadzony jest proces beatyfikacyjny s. Teodory (Marianny) Witkowskiej (ur. 23 III 1889 w Koźminie, śluby wieczyste 6 V 1920 r. w Królewcu), zastrzelonej w obronie współsiostry przez żołnierza Armii Czerwonej 28 stycznia 1945 r. w Dzierzgoniu.

⁹ W. ZAWADZKI, *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety na Warmii do 1945 roku*, s. 486.

¹⁰ J. OBLĄK, *Dzieje diecezji warmińskiej w okresie dwudziestolecia*, s. 227.

¹¹ Po ukośniku lub w nawiasie podawano imię z chrztu.

¹² Archiwum Akt Nowych Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie [dalej: AAWO-N], J V 5/1; J. OBLĄK, *Dzieje diecezji warmińskiej w okresie dwudziestolecia*, s. 229; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji warmińskiej 1951*, s. 192-197.

z Prowincji w Poznaniu, w odpowiedzi na prośbę administratora diecezji warmińskiej, ks. infułata Teodora Bensch, poinformowała, że nie może wysłać do Olsztyna trzech sióstr z powodu ich braku. Pojawił się też problem domu prowincjalnego w Królewcu. Ponieważ nie było możliwości nawiązania kontaktu z tą placówką, 18 stycznia 1946 r. przełożona generalna z Wrocławia, s. Matylda Küttner, podjęła decyzję o wyznaczeniu nowej prowincjalnej w Toruniu dla tego obszaru w nowych granicach, przełożoną została s. Tymotea (Marianna) Ropińska¹³. To ona 12 czerwca tr. przesłała list do ks. Bensch z zapewnieniem, że zostaną utrzymane placówki na terenie diecezji warmińskiej, a w miarę pozyskania sióstr posługujących się językiem polskim, zostaną one wysłane do tych domów w miejsce dotychczasowych narodowości niemieckiej. Pojawiła się też możliwość przysłania dwóch sióstr do Olsztyna, do powstającej bursy (27 VII 1946). Nieco wcześniej, 27 maja, poinformowano ks. Bensch o objęciu w marcu 1946 r. pracy pielęgniarskiej w Szpitalu Powiatowym w Kwidzynie. W tym mieście były wówczas już 4 siostry z przełożoną s. Waclawą Rechmal. Przy tej okazji zabiegały również o możliwość utworzenia kaplicy w szpitalu. W podobnym czasie sporządzono notatkę (bez daty) z informacją w języku niemieckim, że przed II wojną światową w Prusach Wschodnich było zatrudnionych ok. 250 elżbietanek, a pozostało 24 w dziewięciu placówkach: Olsztyn – 2, Bartoszyce – 2, Biesowo – 2, Straszewo – 3, Orzechowo – 2, Kwidzyn – 4, Ostróda – 4, Zwierzno – 2 i Postolin – 3¹⁴.

W dokumentacji są też wykazy sióstr w niektórych placówkach. Na przykład w Straszewie 14 stycznia 1946 r. były 3 siostry, które opiekowały się starszymi osobami, a jedna dodatkowo grała na organach w kościele: Nepomucena (ur. 1 I 1890), Meinrada (ur. 26 VIII 1902)¹⁵ i Renata (ur. 24 II 1914). W Bartoszycach 14 lutego 1946 r. była tylko s. Alfonsa, która prowadziła ambulatorium pod opieką Czerwonego Krzyża i opiekowała się kościołem. W Mikołajkach Pomorskich 10 stycznia 1946 r. odnotowano siostry Anicetę Teskę (przełożona) i Walerię (Jadwigę) Dunajską¹⁶. Opiekowały się one chorymi i ubogimi w piętnastu okolicznych miejscowościach. Cztery siostry pracowały w szpitalu i Caritas w Ostródzie: Sperata Klein (przełożona; ur. 28 IX 1873, śluby 16 IV 1896 r.), Lioba Stenzel (ur. 23 IV 1892, śluby 10 V 1919 r.), Regina Kaber (ur. 7 VIII 1912, śluby wieczyste 27 VI 1940 r. we Wrocławiu) i Agnieszka Roggenbuck (ur. 29 IX 1914, śluby wieczyste 22 VII 1941 r. we Wrocławiu). W Kwidzynie były też 4 siostry:

¹³ K.Ż. SZTYLC, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w latach 1946-2006*, Toruń 2010.

¹⁴ AAWO-N, J V 5/1.

¹⁵ Daty urodzenia i ślubów wieczystych podawano wówczas, gdy były po raz pierwszy wskazane w źródłach, zatem często po kolejnym odnotowaniu imienia i nazwiska.

¹⁶ W wykazie z 1954 r. występuje w placówce w Straszewie; ur. 5 XII 1908 r., profesja 7 V 1926. – AAWO-N, J V 5/1.

Eleonora Mączyńska (ur. 19 II 1900, śluby wieczyste 2 VIII 1928 r. w Poznaniu), Modesta Widrowska (ur. 14 II 1902, śluby wieczyste 11 VII 1933 r. w Poznaniu), Chryzostoma Smolińska (ur. 4 VIII 1904, profesja 22 V 1928 r. w Poznaniu) i Weronika Szenak (ur. 6 I 1922, śluby wieczyste 28 VIII 1947 r. we Wrocławiu)¹⁷.

Te pierwsze wiadomości pokazują, jak bardzo zmniejszyła się liczba sióstr. Ponadto w odnotowanych placówkach pracowały już prawie wyłącznie elżbietanki, które złożyły śluby zakonne wieczyste w Poznaniu i Wrocławiu, a nie w Królewcu. Przez krótki czas, zaraz po II wojnie światowej, siostry podjęły też pracę w Olsztynie, gdzie opiekowały się kościołem św. Jakuba i wspomagały Caritas m.in. w prowadzeniu kuchni ludowej. Jednak 28 stycznia 1948 r. siostra prowincjalna z Torunia, Tymotea Ropińska¹⁸, skierowała do administratora diecezji pytanie, czy może odwołać siostry z Olsztyna, ponieważ – podobno – zostały zwolnione z Caritas, a potrzebne byłyby w innej placówce. Zapytanie powtórzyła 9 marca 1948 r. W odpowiedzi poproszono ją, by obydwie siostry, Gizela i Otylia, pozostały, gdyż opiekują się kościołem św. Jakuba. Jednak sytuacja szybko się zmieniła, ponieważ do Olsztyna 1 października tr. miały przybyć siostry Rodziny Maryi. 29 września poinformowano więc przełożoną prowincji, że siostry Gizela i Otylia mogą opuścić placówkę. Przy okazji zaznaczono, że opiekowały się one chorymi i katedrą (kościołem św. Jakuba) oraz uzyskały uznanie miejscowego społeczeństwa¹⁹.

Tylko przez kilka lat po II wojnie światowej działała jeszcze placówka elżbietanek w Kwidzynie²⁰, założona 19 października 1907 r. Siostry prowadziły tam przedszkole, dom opieki dla starszych i wspierały w duszpasterstwie. Dużą wagę przywiązywały także do opieki ambulatoryjnej. Potem zostały zatrudnione w miejscowym szpitalu. W grudniu 1949 r. było ich 7, zatem stanowiły największą wspólnotę elżbietanek w diecezji warmińskiej po II wojnie światowej. Pracowały wówczas – jako przełożona domu s. Eleonora Mączyńska (ur. 19 II 1900, śluby wieczyste 2 VIII 1928 r.), a pozostałe siostry zostały wymienione z imienia: Chryzostoma (ur. 4 VIII 1904, śluby wieczyste 22 V 1928 r.), Modesta (ur. 14 II 1902, śluby wieczyste 22 V 1928 r.), Paula (ur. 29 XII 1910, śluby wieczyste 23 VII 1932 r.), Weronika (ur. 6 I 1920, śluby wieczyste 5 VI 1942 r.) i Łucja²¹ (ur. 13 X 1922,

¹⁷ Tamże.

¹⁸ S. Tymotea (Marianna) Ropińska 24 I 1946 r. została mianowana pierwszą przełożoną nowo utworzonej prowincji pomorskiej zgromadzenia elżbietanek z siedzibą w Toruniu. Decyzja ta była związana ze zmianą granic Polski. Urząd ten pełniła do śmierci, czyli do 4 I 1957 r. W. ROZYNKOWSKI, *S. Tymotea (Marianna) Ropińska*, w: *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 5, Toruń 2007, s. 182-183.

¹⁹ AAWO-N, J V 5/1.

²⁰ K.Ż. SZTYLC, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 146.

²¹ S. Łucja zmarła 21 XI 2023 r. w Kwidzynie, przeżywszy 101 lat, 1 miesiąc i 8 dni. – Informacja od s. Honoraty Pettke, za co dziękuję.

śluby wieczyste 27 IV 1954 r.). Wszystkie były zatrudnione w szpitalu i zajmowały się opieką nad chorymi²². Jednak w trudnych czasach stalinowskich siostry zostały zmuszone do rezygnacji z tej pracy i wówczas podjęły decyzję o zamknięciu domu. Wprawdzie 27 kwietnia 1953 r. ks. Wojciech Zink, jako rządcą diecezji warmińskiej, prosił matkę prowincjalną w Toruniu o utrzymanie placówki mimo niesprzyjających warunków, zwłaszcza ze względu na chorych i kaplicę szpitalną. Podobnie 24 lutego 1954 r. pisał kapelan szpitala ks. Stefan Nyc, by nie zabierano s. Modesty, „ponieważ władze nie zatrudnią nikogo na jej miejsce i zostanie zlikwidowana kaplica”. Dzień później poparł tę prośbę wikariusz kapitulny diecezji ks. Stefan Biskupski²³. Ostatecznie jednak w tym roku ostatnia s. Modesta Widrowska wzięła paramenty liturgiczne z kaplicy i placówkę zamknięto, a dwupiętrowy dom sióstr władze państwowe przekazały na mieszkania oficerom wojska²⁴. Tym samym przerwano działalność elżbietanek w tym mieście. Dopiero w 1994 r. siostry odzyskały swoją własność i wówczas wznowiły działalność, ale już w ramach diecezji elbląskiej²⁵.

Z placówek, które nadal funkcjonowały w diecezji warmińskiej po II wojnie światowej, najstarszą był klasztor w Ostródzie²⁶. Do tego miasta elżbietanki przybyły 28 maja 1900 r. i otrzymały do dyspozycji budynek zakupiony ze składek wiernych i ofiarowany jako dar dla zgromadzenia²⁷. Na początku swojej działalności, oprócz ambulatoryjnej pielęgnacji chorych, prowadziły katolickie przedszkole (do 1945 r.), szkołę robót ręcznych, ambulans dla chorych i opiekowały się świątynią. Po zakończeniu II wojny światowej siostra przełożona opiekowała się ludnością autochtoniczną, inne dwie pracowały w miejscowym szpitalu, ale w 1950 r. zostały z niego usunięte. Podejmowały także pracę w diecezjalnej „Caritas”. Jedną z zakonnic pracowała jako katechetka²⁸.

Ponieważ placówka w Ostródzie była dość liczna, 18 lutego 1948 r. siostry prosiły administratora diecezji, ks. Benscha, o możliwość zorganizowania w budynku kaplicy oraz przechowywania w niej Najświętszego Sakramentu. Przy okazji nadmieniono, że istniała ona już w czasach niemieckich, a potem została zamknięta. Zgodę otrzymały 24 lutego²⁹.

²² AAWO-N, J V 5/1.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże (8 X 1954).

²⁵ K.Ż. SZTYLC, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 153.

²⁶ Tamże, s. 11.

²⁷ E. JURKIEWICZ, *Historia parafii Niepokalanego Poczęcia NMP w Ostródzie w latach 1945-1989*, Olsztyn 2004, s. 46-47.

²⁸ Tamże; AAWO-N, J V 5/1.

²⁹ Tamże.

Zachowane materiały archiwalne pozwalają też na sporządzenie listy sióstr pracujących w pierwszym piętnastolecu, choć są wątpliwości, czy kompletnej. Zmiany nastąpiły na stanowisku przełożonej. Początkowo była nią s. Władysława Bukowska (ur. 8 II 1895, śluby 22 VII 1920 r.), ale już w 1955 r. występuje s. Mechtylda Jakusz-Gostomska (ur. 22 II 1866, śluby 21 V 1908 r.) i w 1958 r. ponownie s. W. Bukowska. Pozostałe siostry pracowały przez dłuższy czas i zajmowały się opieką nad kościołem oraz ambulatoryjną pielęgnacją chorych.

Pozostałe siostry pracujące w Ostródzie według spisów z 1949, 1951 i 1955 r.

Imię zakonne (w nawiasie z chrztu)	Nazwisko	Data urodzenia	Data ślubów wieczystych
Sperata (Franciszka)	Klein	29 IX 1873	10 V 1905 we Wrocławiu
Lioba (Róża)	Stenzel	2 IV 1892	27 VII 1927 w Królewcu
Scholastyka (Barbara)	Gąsiorowska	26 III 1892	27 VII 1927 w Królewcu
Regina (Elżbieta)	Kaber	7 VIII 1912	27 VI 1940 we Wrocławiu
Agnieszka (Anna)	Roggenbuck	20 IX 1914	22 VII 1941 we Wrocławiu

Źródło: Archiwum Akt Nowych Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, J V 5/1.

W latach 1947-1955 w Ostródzie pracowało przeciętnie 6 zakonnice. Od 1957 r. jako zakrystianka i pielęgnowarka była zatrudniona s. Alojzja Szarmach (ur. 1896, śluby wieczyste 14 VII 1925 r. w Poznaniu). Z poprzedniej grupy, oprócz matki przełożonej, pozostały jeszcze s. Regina Kaber (pielęgnowarka) i s. Scholastyka Gąsiorowska (jako pomoc domowa). Wszystkie cieszyły się wielkim zaufaniem chorych. Prowadziły też akcję „Chleb św. Antoniego”³⁰.

Ze spisu parafii w 1959 r. dowiadujemy się, że przełożoną była nadal s. Władysława Bukowska, a ponadto pracowały 3 profeski (nie podano ich nazwisk)³¹. W 1967 r. odnotowano nową przełożoną, s. Józefatę Połom, i 4 profeski³². Natomiast 4 lata później przełożoną była Władomira (Zofia) Winiecka (ur. 1906, śluby wieczyste w 1935 r.). Miała średnie wykształcenie jako laborantka rentgenowska, ale jako rencistka pozostawała w domu i pomagała w kuchni. Znana nam wcześniej jako przełożona, Władysława (Marianna) Bukowska, ukończyła seminarium ochroniarskie w Bydgoszczy. Występująca też wcześniej Scholastyka (Barbara) Gąsiorowska uzyskała wykształcenie średnie pielęgnowarskie. Obydwie

³⁰ Tamże.

³¹ *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1959*, Olsztyn 1959, s. 156.

³² *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1967*, Olsztyn 1967, s. 300.

były rencistkami. Alojzja (Józefa) Szarmach miała wykształcenie pielęgniarskie, ale pracowała jako zakrystianka. Jako pielęgniarka ambulatoryjna odwiedzała chorych w parafii s. Regina (Elżbieta) Kaber³³.

Już to zestawienie wskazuje, że prawie wszystkie siostry w tym czasie miały powyżej 70 lat, natomiast przełożona 65, a najmłodsza, s. Alojzja – 59. Nic zatem dziwnego, że 3 lipca 1974 r. matka prowincjalna poprosiła biskupa Józefa Drzazgę o zgodę na zamknięcie placówki i wstępnie ją otrzymała. Jednak zaprotestowali przeciwko temu parafianie. 14 października tr. napisali do ordynariusza, że „są wstrząśnięci zamknięciem domu”, ponieważ siostry pomagały ludziom i służyły im jako pielęgniarki³⁴.

W kolejnych latach skład sióstr uległ pewnym zmianom i to m.in. z powodu śmierci s. Scholastyki Gąsiorowskiej (23 III 1973) i s. Władysławy Bukowskiej (29 VII 1974). S. Alojzja została przeniesiona do domu emerytek w Wałczu, a s. Kaber do Nowego Kawkowa. W 1976 r. przełożoną była nadal s. Władomira (Zofia) Winiecka, a wspólnotę tworzyły jeszcze dwie rencistki: s. Emilia (Joanna) Burandt (ur. w 1913 r., śluby wieczyste 26 VII 1943 r.; wykształcenie średnie pielęgniarskie w Poznaniu) i s. Teodomira (Zofia) Falarczyk (ur. w 1908 r., śluby wieczyste 21 VIII 1937 r.; wykształcenie średnie pielęgniarskie). Jako zakrystianka pracowała s. Gizela (Elżbieta) Seidel/Zeidel (ur. 12 VIII 1937 r., śluby wieczyste w 1966 r.). Chorych odwiedzała s. Teodomira, ubogimi zajmowała się s. Władomira, a domem s. Emilia³⁵. W tej grupie najmłodszą była s. Gizela; miała 49 lat³⁶.

13 września 1977 r. matka prowincjalna powróciła do myśli likwidacji domu w Ostródzie. To życzenie powtórzyła 11 czerwca 1982 r. Jednak i tym razem wspólnota działała nadal, aż do 1985 r. Wówczas 17 sierpnia biskup Jan Obląk podziękował im za 85 lat ciężkiej pracy, niesienia pomocy chorym, samotnym, opuszczonym, i siostry opuściły to miasto³⁷.

Drugi dom, historycznie najstarszy w diecezji warmińskiej, powstał 13 czerwca 1904 r. w Bartoszycach³⁸. Nie była to duża placówka. Przed II wojną światową przebywały tam 3 siostry, które włączyły się w działalność miejscowej Caritas. Opiekowały się także chorymi w ramach opieki ambulatoryjnej. Jednak po 1945 r. sytuacja w mieście była bardzo trudna. Zburzony został budynek, w którym mieszkały zakonnice. Nieznane są też losy sióstr. Pierwszy zapis zachował się

³³ AAWO-N, J V 5/2.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże. W „Roczniku Diecezji Warmińskiej” 1974 (s. 468) odnotowano jako przełożoną siostrę Władomirę Winiecką i 6 profesek.

³⁷ AAWO-N, J V 5/2

³⁸ K.Ż. SZTYLC, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 137.

dopiero z 1946 r., gdzie podano, że mieszkały one i pracowały przy kościele św. Jana Ewangelisty. W 1948 r. myślano nawet o zamknięciu placówki, ale ostatecznie siostry pozostały, by opiekować się oddziałem Caritas i dbać o porządek w kościele³⁹. Przełożoną była s. Mansueta Węsierska (ur. 15 V 1892, śluby wieczyste 6 V 1924 r. w Poznaniu). Półtora roku później wymieniono dwie siostry; oprócz przełożonej, jeszcze s. Jukundę Fenger (ur. 8 I 1903, śluby wieczyste 2 IX 1933 r.). Obydwie zajmowały się opieką nad kościołem i ambulatoryjną pielęgnacją chorych⁴⁰.

Od 1950 r. siostry zamieszkały na plebanii przy kościele św. Jana Ewangelisty. 25 stycznia 1954 r. przełożoną była już s. Bernarda Doering (ur. 11 XII 1888, śluby wieczyste 21 V 1908 r.)⁴¹. Natomiast 1 lutego 1955 r. wspólnota liczyła 4 osoby. Nowymi były: s. Franciszka Galińska (ur. 5 VI 1910, śluby 12 VIII 1930 r.), s. Władysława Taront (ur. 29 I 1911, śluby 12 VIII 1930 r.) i s. Urszula Klimek (ur. 22 XII 1922, śluby wieczyste 25 VIII 1955 r. we Wrocławiu).

W 1958 r. przełożoną była nadal s. Bernarda Doering⁴², a we wspólnocie przebywały jeszcze s. Zyta Żukowska (pielęgniarka od 1955 r.), s. Władysława Taront (katecheta od 1954 r.) i s. Urszula Klimek (zakrystianka). Gdy usunięto w tym roku katechezę ze szkół, siostry zaczęły ją prowadzić przy kościele. Cieszyły się dużym uznaniem wśród parafian. Jednak powoli zbliżał się koniec ich pracy⁴³. 5 października 1962 r. siostra prowincjalna z Torunia poinformowała biskupa Tomasza Wilczyńskiego, że zamierza przekazać dom w Bartoszycach siostrom serafitkom, które już pracowały w tym mieście. Decyzja nie była prosta. Okazało się, że miejscowe elżbietanki nie wykazywały chęci odejścia z zajmowanej placówki. Wobec istniejących rozbieżności, 24 września przyjechała do Bartoszyk siostra wikaria elżbietanek i z siostrą przełożoną Donaldą Ostaszewską udały się do ks. proboszcza Adama Szabuni, by dopełnić wszelkich formalności związanych z przekazaniem domu. Siostry chciały także udać się do Kurii Biskupiej, ale proboszcz zdecydował, że sam najpierw omówi sprawę z biskupem⁴⁴.

Ponieważ było już porozumienie między wyższymi przełożonymi zainteresowanych zgromadzeń, do Bartoszyk skierowano w trybie pilnym s. Janisławę Mossakowską, która miała dopilnować przekazania. Jednak na rozstrzygnięcie

³⁹ AAWO-N, J V 5/1; Teczka parafii w Bartoszycach (3 VI 1948).

⁴⁰ AAWO-N, J V 5/1.

⁴¹ Tamże.

⁴² 1 IX 1959 r. przeniesiona do Postolina.

⁴³ W 1959 r. w Bartoszycach były też 4 siostry. *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1959*, s. 156.

⁴⁴ P.H. WOJTYNIAK, *Dom zakonny Zgromadzenia Sióstr Serafitek w Bartoszycach w latach 1961-1991*, Olsztyn 1996.

czekała trzy tygodnie. Ponieważ decyzję odwlekano, siostra przełożona Donalda udała się do ks. A. Szabuni, by sprawę definitywnie zakończyć. Ostatecznie zgodę na zamknięcie domu podpisał też 6 października 1962 r. biskup pomocniczy Józef Drzazga. Wówczas do domu wprowadziły się serafitki, a nową wspólnotę tworzyły: s. Efrema (Kazimiera) Mendelka, która też pełniła obowiązki przełożonej i na pół etatu pracowała w zakładzie specjalnym, s. Janisława (Aniela) Mossakowska (pracowała w biurze parafialnym i w miarę potrzeby uczyła religii) oraz s. Emiliana (Władysława) Mejnartowicz (dbała o dwa kościoły i prowadziła grupę charytatywną). Na nową wspólnotę seraficką nie chciał jednak wyrazić zgody Wydział do spraw Wyznań w Olsztynie. Akt erekcji wystawiono dopiero 16 marca 1972 r.⁴⁵

Kolejna placówka z siedzibą w Postolinie istniała od 3 października 1923 r.⁴⁶ Przed II wojną światową liczyła 3 osoby⁴⁷. Podobnie było po II wojnie światowej. Siostry nadal dysponowały swoim domem. W grudniu 1949 r. pracowały w niej: przełożona s. Aniceta (Jadwiga) Teska⁴⁸ (ur. 7 X 1907, śluby wieczyste 25 VI 1935 r. we Wrocławiu), s. Gemma Szyprowska (ur. 3 VIII 1902, śluby wieczyste 15 VIII 1928 r. w Królewcu) i s. Waleria Dunajska (ur. 5 XII 1908, śluby wieczyste 29 VII 1931 r. w Królewcu). Wszystkie opiekowały się kościołem i zajmowały się ambulatoryjną pielęgnacją chorych. W 1955 r. przełożoną była s. Mansueta Węsierska (ur. 15 V 1892, śluby wieczyste 6 V 1924 r.), a w domu były jeszcze s. Jukunda Fenger (ur. 8 I 1903, śluby wieczyste 2 IX 1933 r. w Królewcu) oraz s. G. Szyprowska. Nie zmieniły się ich obowiązki. Trzy lata później jako przełożona występowała s. Drogomira Odrobna, a w domu były jeszcze dwie nowe siostry: Urbana Gola (pielęgniarka) i Bernarda Doering⁴⁹. W 1959 r. odnotowano jako przełożoną s. Mansuetę Węsierską, którą wspomagała jeszcze jedna siostra⁵⁰. Rok później do Postolina przybyła pielęgniarka s. Serafina Czyszewska, ale miała rentę inwalidzką. W 1963 r. przełożoną została s. Teodozja (Stanisława) Kromer (ur. 24 IV 1897 r., śluby wieczyste 27 X 1927 r. w Poznaniu). Z wykształcenia też była pielęgniarką.

W „Spisie parafii” z 1967 r. odnotowano jako przełożoną s. Sebastianę Bajer/Bayer (ur. w 1901 r., śluby wieczyste w 1930 r.). Z wykształcenia była pielęgniarką

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ J. WIŚNIEWSKI, *Dzieje parafii Postolin (XIII-XX)*, w: TEGOŻ, *Pomezania. Z dziejów kościelnych*, Elbląg 1996, s. 285 (autor podaje, że siostry przybyły do Postolina 19 VII 1923 r. z pobliskich Mikołajek Pomorskich); K.Ż. SZTYLC, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 141.

⁴⁷ *Elenchus 1928*, s. 62.

⁴⁸ W marcu 1954 r. przełożoną była już s. Mansueta Węsierska. – AAWO-N, J V 5/1.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1959*, s. 156.

i wychowawczynią dzieci⁵¹. Cztery lata później przebywały tu jeszcze siostry: Agnieszka (Bibianna) Chróścińska (ur. w 1901 r., śluby wieczyste 1930 r.; wykształcenie średnie pielęgniarskie i higienistki, zm. 3 IV 1978 r.), wspomniana wcześniej s. Teodozja Kromer i jeszcze dojeżdżała z Torunia (Ludwina) Lipiecka. Przy tym wykazie podano, że siostry w Postolinie miały dom, ale umieszczono w nim państwowe przedszkole i lokatorkę. Opiekowały się kościołem i czasami świadczyły zabiegi pielęgniarskie. Czyniła to zwłaszcza siostra autochtonka⁵².

W 1973 r. pojawiła się koncepcja zamknięcia domu w Postolinie. Taką propozycję zgłosiła matka prowincjalna z Torunia. Wówczas biskup pomocniczy Julian Wojtkowski 10 lipca tr. poprosił siostry o pozostanie w Postolinie. W odpowiedzi zasugerowano, by zamknąć placówkę w Orzechowie (została już tylko starsza siostra Kordula Olszewska), a utrzymać w Postolinie. I rzeczywiście, w 1974 r. nadal w tej miejscowości była przełożona (s. Sebastiana Bajer) i 3 współsiostry⁵³. Dwa lat później odnotowano tylko s. Sebastianę (Stanisławę) Bajer oraz Agnieszkę (Bibianę) Chróścińską (zmarła najprawdopodobniej w 1978 r.). Natomiast nie było s. Teodozji Kromer, która w połowie 1973 r. została przeniesiona do Domu Sióstr Emerytek w Chełmży. Na prawach gościa mieszkała jeszcze s. Elżbieta (Gabriela) Iwuć (ur. w 1950 r., śluby czasowe w 1972 r.). Posiadała wykształcenie niepełne wyższe, ponieważ ukończyła dwa lata stomatologii na Akademii Medycznej w Gdańsku, następnie podjęła studia teologii na ATK. Na stałe pracowała w kancelarii matki prowincjonalnej w Toruniu⁵⁴.

Jan Wiśniewski podaje, że od 12 kwietnia 1977 r. przełożoną została s. Irena Wasiek i pełniła te obowiązki do października 1979 r. Po niej urząd przejęła 10 października 1979 r. s. Kajetana Smażyk. Ona też została odnotowana w „Roczniku Diecezji Warmińskiej” w 1985 r. Wspierały ją wówczas jeszcze 3 inne siostry. Jednak 13 lutego 1986 r. zrezygnowała z funkcji przełożonej, choć nadal pracowała jako zakrystianka i katechetka. Jan Wiśniewski wymienia jeszcze w kolejności chronologicznej siostry: Kazimierę (nie podaje nazwiska; przebywała w Postolinie w 1980 r.), Janinę Derkowską (1981 r., kucharka), Gerardę Trzebiatowską (od 13 VII 1982 do 3 II 1986 r., kucharka i opiekunka ogrodu), Gertrudę Wodziak (przełożona od 3 II 1986 r.) i Teodomirę Talarczyk (od IX 1985 r., przybyła z Ostródy, gdzie zlikwidowano dom; zm. w 1996 r. w Postolinie)⁵⁵.

⁵¹ *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1967*, s. 300; J. WIŚNIEWSKI, *Dzieje parafii Postolin (XIII-XX)*, s. 286 (autor podaje, że do Postolina przybyła 24 XI 1966 r. i zmarła także w Postolinie w lipcu 1987 r.).

⁵² AAWO-N, J V 5/2.

⁵³ *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1967*, s. 300.

⁵⁴ AAWO-N, J V 5/2; Teczka parafii Postolin (wizytacja z 28-29 VIII 1976).

⁵⁵ J. WIŚNIEWSKI, *Dzieje parafii Postolin (XIII-XX)*, s. 287.

Ponieważ w domu w Postolinie po 1945 r. państwo umieściło przedszkole i zamieszkała rodzina, nie było już miejsca na kaplicę. Dopiero gdy zwolniło się mieszkanie w 1983 r., przystąpiono do remontów i otworzono ją 11 maja 1985 r. Należy też podkreślić, że ta wspólnota przetrwała reorganizację struktur kościelnych w 1992 r. i od tego czasu funkcjonowała w diecezji elbląskiej. Ich podstawową posługą była opieka „nad chorymi, którzy zgłaszają się do sióstr lub też siostry odwiedzały chorych po domach”. Ponadto siostry troszczyły się o czystość bielizny kościelnej. Później przejęły obowiązki w zakrystii, a także część katechizacji parafialnej. Zasadniczo były to jednak siostry starsze, które w dużym stopniu utrzymywały się ze świadczeń emerytalnych. Dom został zamknięty w 2003 r.⁵⁶

Nieco młodszą placówką od Postolina był dom w Straszewie⁵⁷, założony w grudniu 1928 r. O jego powstanie bardzo zabiegała miejscowa wspólnota parafialna, która też – przy pomocy rejencji królewieckiej – zbudowała im dom. Jako pierwsze przybyły siostry Ludgera Lemańska z Agatą Markwitan. Na krótko przed wybuchem II wojny światowej przełożoną została s. Nepomucena Materna (ur. 19 I 1890, śluby wieczyste 29 VI 1925 r. we Wrocławiu), a do pomocy została jeszcze przysłana s. Aniceta Teska/Teszke⁵⁸.

W grudniu 1949 r. przełożoną nadal była s. Nepomucena, która zajmowała się opieką nad kościołem, grą na organach i ambulatoryjną pielęgnacją chorych. W domu mieszkały jeszcze s. Meinrada Königsmann (ur. 26 VIII 1902 r., śluby wieczyste 17 V 1930 r.) i s. Renata Troch (ur. 24 II 1914, śluby wieczyste 29 VI 1939 r. we Wrocławiu)⁵⁹. Na początku 1955 r. pracowały: s. Aniceta Teska (przełożona)⁶⁰, s. Waleria Dunajska, s. Afra Schmidt (ur. 6 III 1907, pierwsze śluby 27 XI 1928 r.) i s. Renata Troch (ur. 14 II 1914, śluby wieczyste 22 VII 1933 r.). W tym czasie opiekowały się kościołem i zajmowały się ambulatoryjną pielęgnacją chorych.

W 1956 r., wskutek obrażeń odniesionych w wypadku drogowym, zmarła s. Aniceta. Dwa lata później pracowały s. Helena Milewska (od 1957 r. jako katechetka i organistka), s. Donatylla Spirka (też od 1957 r. pielęgniarka i zakrystianka) i s. Irena Wasiek (od 1958 r. katechetka). Nie było czasowo przełożonej. W tym też roku siostry zostały usunięte z katechezy w szkołach i rozpoczęły

⁵⁶ J. WIŚNIEWSKI, *800-lecie duszpasterstwa katolickiego w Postolinie*, „*Studia Elbląskie*” 7(2006), s. 69-78.

⁵⁷ K.Ż. SZTYLCO, *Provincia Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 143.

⁵⁸ AAWO-N, Teczka parafii Postolin (protokół z 13 II 1949 r.); J. WIŚNIEWSKI, *60-lecie pracy sióstr elżbietanek w parafii Straszewo (1928-1988)*, w: TEGOŻ, *Pomezania*, s. 407.

⁵⁹ AAWO-N, J V 5/1.

⁶⁰ W 1954 r. podano profesję: 16 V 1929. W marcu tr. przełożoną była już s. Mansueta Węsierska. – AAWO-N, J V 5/1.

nauczanie religii przy kościele⁶¹. W 1959 r. przełożoną wciąż była s. Nepomucena Materna, z którą współpracowały 3 siostry⁶². Natomiast Jan Wiśniewski podaje, że od stycznia 1956 r. do czerwca 1962 r. przełożoną była s. Dobiesława. Następnie funkcję tę przejęła s. Wojciecha (Katarzyna) Nowak (ur. w 1900 r., śluby wieczyste 28 VII 1931 r.)⁶³. Została ona odnotowana również w 1967 r. z dwiema innymi siostrami (nie poddano ich imion i nazwisk)⁶⁴. Miała wykształcenie średnie pielęgniarskie i ukończony kurs dla pielęgniarek ośrodków zdrowia. W 1971 r. towarzyszyły jej jeszcze dwie siostry: Berta (Helena) Milewska (ur. w 1889 r., śluby wieczyste w 1923 r. w Poznaniu, miała wykształcenie podstawowe, ale też ukończone kursy katechetyczny i pielęgniarski) i Borgia (Leokadia) Tobys (ur. w 1900 r., wykształcenie średnie z praktyką gastronomiczną). W tym czasie zajmowały piętro swojego domu, a dół państwo zabrało na bibliotekę gromadzką i mieszkanie bibliotekarki (przed wojną siostry prowadziły tam przedszkole)⁶⁵.

Zapewne ten sam skład pozostał w 1974 r. (na pewno była ta sama przełożona)⁶⁶. Dwa lata później przebywały już 4 siostry: Borgia Tobys, Berta Milewska, Wojciecha Nowak i nowa – Hilaria (Stanisława) Grabicka (ur. w 1910 r., śluby wieczyste 5 X 1940 r. w Poznaniu, wykształcenie podstawowe i gastronomiczne oraz kurs pielęgniarski). Jednak w 1977 r. zmarły s. Borgia (17 XI), s. Wojciecha (4 X) oraz s. Berta (już w październiku 1976 r.), i wówczas przełożoną została s. Fidelis Kamrowska⁶⁷.

W 1981 r. odnotowano w tej parafii siostry: Donatyllę (Walerię) Spirkę (ur. 1 V 1908 w Orzełku k. Kamienia Krajeńskiego, śluby wieczyste 21 VIII 1937 r., wykształcenie pielęgniarskie), Mariannę (Otylię) Buynę (ur. 22 VIII 1900 w Skajbotach, śluby wieczyste w 1929 r., wykształcenie pielęgniarskie, a pracowała jako zakrystianka) oraz s. Hilarię (Stanisławę) Grabicką (ur. w 1910 r., śluby wieczyste 5 X 1940 r.). Niestety, w maju tego roku zmarła s. Kamrowska⁶⁸.

W „Roczniku Diecezji Warmińskiej” w 1985 r. jako przełożoną wymieniono s. Albertynę Brzósłowską i 4 współsiostry⁶⁹. Były to: s. Hilaria, s. Marianna (zm. w 1988 r.) i s. Donatylla (zm. w 1989 r.), a potem także s. Borgia⁷⁰.

⁶¹ Tamże.

⁶² *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1959*, s. 156.

⁶³ J. WIŚNIEWSKI, *60-lecie pracy siostr elżbietanek w parafii Straszewo*, s. 407.

⁶⁴ *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1967*, s. 300.

⁶⁵ AAWO-N, J V 5/2.

⁶⁶ „Rocznik Diecezji Warmińskiej” 1974, s. 468.

⁶⁷ J. WIŚNIEWSKI, *60-lecie pracy siostr elżbietanek w parafii Straszewo*, s. 407-408; AAWO-N, J V 5/2; Teczka parafii w Straszewie (wizytacja z 29-30 VIII 1976 r.).

⁶⁸ AAWO-N, J V 5/2.

⁶⁹ „Rocznik Diecezji Warmińskiej” 1985, s. 571.

⁷⁰ J. WIŚNIEWSKI, *60-lecie pracy siostr elżbietanek w parafii Straszewo*, s. 408.

Jak już wspomniano, siostry w Straszewie koncentrowały się na tych samych obowiązkach jak w innych parafiach. Była to opieka nad chorymi, odwiedzanie ich w domu, udzielanie pomocy medycznej, potem także katecheza, gra na organach i opieka nad kościołem. W połowie lat siedemdziesiątych XX wieku ponownie zorganizowano w domu własną kaplicę, co było niezwykle ważne w przypadku mieszkających starszych sióstr. Niestety, prawie dokładnie w 60. rocznicę istnienia wspólnoty, 17 sierpnia 1990 r. dom w Straszewie, po piśmie sióstr z 27 czerwca 1989 r., został zamknięty, i tym samym zakończyła się ich misja w tej miejscowości⁷¹.

Przed wybuchem II wojny światowej powstała jeszcze placówka w Biesowie, założona 2 maja 1932 r.⁷², a pierwsze siostry przybyły 2 maja. Były to s. Serafia Klaffke i s. Imelda Urban. Od początku zajmowały się opieką ambulatoryjną w wiosce i okolicy. W 1940 r. wspólnota liczyła 3 siostry⁷³. Po wojnie w domu pozostała jedynie s. Ludwina (Anna) Rohn (ur. 16 V 1893, śluby wieczyste 28 VIII 1925 r. w Królewcu⁷⁴), a w sierpniu 1945 r. dołączyła do niej s. Notburga Bleise (ur. 4 IV 1894⁷⁵, śluby wieczyste 6 V 1925 r.). One są też odnotowane w grudniu 1949 r. W marcu 1954 r. przełożoną była już s. Nepomucena Materna (ur. 19 I 1890, śluby wieczyste 29 VI 1925 r.). Wspierały je, odnotowane już wcześniej, s. Notburga i s. Ludwina oraz nowe: s. Teodozja (Stanisława) Kromer i s. Wojciecha (Katarzyna) Nowak (ur. 30 X 1900, śluby wieczyste 28 VII 1931 r.)⁷⁶.

W 1955 r. pojawiły się trudności ze strony władz państwowych z powodu opieki nad chorymi. Zaczęto domagać się od sióstr posiadania zezwolenia na taką działalność. Siostry wykazały jednak dobre przygotowanie pielęgniarskie i dłu-goletnią praktykę w tym zakresie⁷⁷.

W październiku 1958 r. w Biesowie pracowały 3 siostry: Teodozja Kromer (od 1954 r. przełożona), Adela Markwitan (od 1957 r., kuchnia, gospodarstwo) i Genowefa Szulc (od 1958 r., pielęgniarka). Nadal opiekowały się chorymi u siebie w klasztorze i odwiedzały po domach. Jedna z sióstr pracowała w przychodni kolejowej w Czerwonce. Ponadto opiekowały się kościołem⁷⁸.

⁷¹ AAWO-N, J V 5/2.

⁷² K.Ż. SZTYLC, *Provincia Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 137.

⁷³ W. ZAWADZKI, *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety na Warmii*, s. 484-485.

⁷⁴ S. Ludwina została też odnotowana w protokole z 13 IX 1948 r. – AAWO-N, Teczka parafii w Biesowie.

⁷⁵ W innym miejscu podano datę urodzenia – 4 IV 1891 r.

⁷⁶ AAWO-N, J V 5/1.

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ Tamże.

W „Spisie parafii” z 1959 r. jako przełożoną wymieniono s. Teodozję Kromer, którą wspierały dwie siostry⁷⁹. W 1967 r. przełożoną była już s. Imelda Urban, a w domu mieszkały jeszcze 3 siostry⁸⁰. Bardziej szczegółową charakterystykę elżbietanek z tej placówki podano w 1971 r. O siostrze Imeldzie (Elżbiecie) Urban napisano, że urodziła się w 1909 r., a śluby wieczyste złożyła 25 V 1935 r. we Wrocławiu. Miała ukończonych 8 klas i posiadała dyplom pielęgniarski. Siostra Agata Markwitan urodziła się w 1901 r., a śluby wieczyste złożyła 29 VI 1932 r. we Wrocławiu. Ukończyła szkołę ośmioklasową oraz zdała egzaminy pielęgniarskie i dla przedszkolank. Siostra Adela Markwitan urodziła się w 1897 r., a śluby wieczyste złożyła 2 VII 1933 r. we Wrocławiu. Podobnie jak współsiostry, miała wykształcenie ośmioklasowe, a ponadto pielęgniarskie i ochraniarskie. W ich domu istniał pokój zabiegowy⁸¹.

Jednak losy tej placówki powoli dobiegały końca. 10 września 1973 r. biskup warmiński Józef Drzazga wyraził zgodę na zamknięcie domu. Wówczas przeciwko temu zaprotestowali mieszkańcy parafii i wystosowali prośbę o pozostawienie sióstr, ponieważ opiekowały się chorymi. Nie poparł ich jednak miejscowy proboszcz. To spowodowało, że już 17 września tr. zostały tylko dwie. Zapewne taki stan nie trwał długo, ponieważ w „Roczniku Diecezji Warmińskiej” z 1974 r. już tej placówki nie odnotowano; została zamknięta 19 września 1973 r.⁸²

Podczas II wojny światowej powstała jeszcze placówka sióstr elżbietanek w Orzechowie⁸³. Przybyły one do tej miejscowości w 1940 r. i prowadziły ambulatoryjną opiekę nad chorymi oraz opiekowały się młodymi matkami i dziećmi, ponadto katechizowały, a od 1947 r. pomagały w duszpasterstwie. Ostatnią przełożoną niemiecką była s. Imelda Urban⁸⁴, przybyła do Orzechowa w 1940 r., która w 1945 r. została zesłana do sowieckiego łagru. Po pewnym czasie wróciła do Orzechowa⁸⁵. W 1949 r. odnotowano siostry: już wspomnianą Imeldę i Ludgerę Lemańską⁸⁶ (ur. 15 XI 1883, śluby wieczyste 10 V 1919 r. w Królewcu). Obydwie opiekowały się kościołami, pracowały w Caritas i zajmowały się

⁷⁹ *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1959*, s. 156.

⁸⁰ *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1967*, s. 300.

⁸¹ AAWO-N, J V 5/2. Takie pokoje zabiegowe były w każdym domu zakonnym elżbietanek. Wykonywano w nich nawet zabiegi medyczne czy chirurgiczne. – Za to uzupełnienie dziękuję s. Honoracie Pettke.

⁸² „Rocznik Diecezji Warmińskiej” 1974, s. 468.

⁸³ AAWO-N, Teczka parafii Orzechowo 1951-1980; W. ZAWADZKI, *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety na Warmii*, s. 485; K.Ż. SZTYLC, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 140-141.

⁸⁴ W 1929 r. była w nowicjacie w Królewcu. *Elenchus 1928*, s. 88.

⁸⁵ W. ZAWADZKI, *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety na Warmii*, s. 485.

⁸⁶ Wcześniej pracowała w Straszewie. *Elenchus 1928*, s. 89.

ambulatoryjną pielęgnacją chorych. 7 marca 1954 r. zmarła s. Kordula Łupkowska (ur. 13 IX 1892), która w zgromadzeniu służyła od czterdziestu lat. Została pochowana 13 marca w Pucku. W 1955 r. pracowały siostry: Imelda (Elżbieta) Urban, Gabryela (Halina) Żołądek (ur. 17 VIII 1928, pierwsze śluby 24 XI 1948 r.) i Innocencja (Zofia) Pryczkowska (ur. 30 I 1928, śluby wieczyste 28 X 1957 r. we Wrocławiu). Zajmowały się one w tym czasie nadal ambulatoryjną pielęgnacją chorych, obsługą kościoła i katechizacją. Od 1 września 1956 r. do 30 sierpnia 1959 r. jako katechetka pracowała s. Kunegunda Mazur (ur. 24 VIII 1922 w Bukowinach pow. Starogard Gdański)⁸⁷. W 1958 r. s. Urban pracowała jako zakrystianka (także w Międzyzlesiu) oraz pielęgniarka. Drugą siostrą była nadal Innocencja Pryczkowska, która przybyła do Orzechowa w 1953 r. i pracowała jako katechetka (również w Międzyzlesiu)⁸⁸. Jednak siostry doświadczyły represji ze strony systemu komunistycznego, ponieważ żądano od nich płacenia wygórowanego czynszu za ich dom. Podarował im go właściciel, który wyjechał w czasie wojny. Budynek składał się z pięciu pokoi (jeden przeznaczony na zabiegi pielęgniarskie) i kuchni, a ponadto budynku gospodarczego i małego ogródka⁸⁹. W 1967 r. przełożoną była s. Gerarda Lisiak, a wspierały ją dwie współsiostry⁹⁰. Cztery lata później jako przełożona występuje s. Kordula (Franciszka) Olszewska (ur. 24 I 1903, śluby wieczyste 28 VII 1931 r.), z wykształcenia pielęgniarka, opiekowała się chorymi. Drugą była s. Agnieszka (Zygmunta) Olszewska (ur. w 1935 r., śluby wieczyste w 1967 r.), miała maturę i kurs przygotowania PCK, a pracowała jako zakrystianka. 10 września 1973 r. przełożona prowincjalna prosiła jednak biskupa o zgodę na zamknięcie placówki, ponieważ była w niej już tylko jedna siostra – Kordula. Mimo to jeszcze w „Roczniku Diecezji Warmińskiej” w 1974 r. odnotowano ją jako przełożoną i dwie profeski, ale po dalszych prośbach zgromadzenia biskup Józef Drzazga 21 sierpnia 1974 r. wyraził zgodę na zamknięcie domu, co niebawem nastąpiło⁹¹.

Placówką w diecezji warmińskiej, utworzoną po II wojnie światowej, był dom w Nowym Kawkowie, otwarty 1 listopada 1951 r.⁹² Siostry przybyły do tej miejscowości na zaproszenie ks. proboszcza Józefa Biessa i zajęły miejsce po katarzynkach. Jako pierwsze podjęły pracę w zakresie opieki ambulatoryjnej, troski o kościół i gry na organach s. Bernarda Doering i s. Meinrada (Marta) Königsmann (ur. 26 II 1902, śluby wieczyste 25 VI 1935 r. we Wrocławiu). Zamieszkały w domu

⁸⁷ AAWO-N, J V 5/2.

⁸⁸ AAWO-N, J V 5/1. Por. *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1959*, s. 156.

⁸⁹ AAWO-N, J V 5/1.

⁹⁰ *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1967*, s. 300.

⁹¹ „Rocznik Diecezji Warmińskiej” 1974, s. 468.

⁹² K.Ż. SZTYLC, *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety*, s. 148.

wikariuszowskim, zbudowanym obok kościoła parafialnego. Na początku 1955 r. mieszkały tam: s. Eleonora Mączyńska (przełożona, ur. 19 II 1900, śluby wieczyste 23 VIII 1928 r. w Poznaniu), s. Kordula (Franciszka) Olszewska (ur. 24 I 1903, śluby wieczyste 28 VII 1931 r. w Poznaniu) i wspomniana już s. Meinrada⁹³.

Po siedmiu latach działalności pojawiły się głosy o możliwości zamknięcia tego domu. Przeciwno temu zaprotestował proboszcz ks. Jan Cichosz pisząc, że siostry cieszą się dużym szacunkiem wśród ludności warmińskiej i polskiej, ładnie pracują i dbają o kościół. Przy okazji nadmienił, że w parafii nadal 50% stanowią autochtoni. Wsparł go ks. infułat Wojciech Zink, który poprosił też matkę przełożoną o pozostawienie sióstr. I rzeczywiście, 20 kwietnia 1958 r. zapadła decyzja w domu prowincjonalnym w Toruniu, że elżbietanki w tej parafii pozostaną⁹⁴. Tego samego roku podano obsadę domu. Były więc s. Sebastiana Bajer/Bayer (przełożona od lipca 1958 r.) i s. Kordula Olszewska (pielęgniarka od 1952 r.). Korzystały one z trzech pokoi i kuchni⁹⁵.

W „Spisie parafii” z 1959 r. odnotowano jako przełożoną s. Eleonorę Mączyńską i jeszcze jedną współsiostkę⁹⁶. W 1967 r. placówką kierowała s. Majela (Agnieszka) Kołodziej/Kołodziej (ur. w 1903 r., śluby wieczyste 11 VII 1933 r. w Poznaniu, wykształcenie pielęgniarskie ze znajomością szycia i prowadzenia kuchni), a wspierały ją 3 współsiostry⁹⁷. Cztery lata później podano z nazwiska s. Irenę (Bronisławę) Wasiek (ur. w 1907 r., śluby wieczyste 25 VIII 1936 r. w Poznaniu), która miała wykształcenie średnie przedszkolanki oraz katechetki⁹⁸.

Kolejna próba likwidacji placówki nastąpiła w 1973 r. Siostra prowincjalna prosiła wówczas biskupa Józefa Drzazgę o taką zgodę, argumentując: „Siostry tamtejsze zajmują się praniem bielizny kościelnej i utrzymaniem porządku w kościele. Na placówce są dwie starsze siostry, które nie mają już siły do dalszej pracy i same wymagają opieki. W związku z brakiem sióstr innych nie mogą przydzielić”⁹⁹.

W „Roczniku Diecezji Warmińskiej” w 1974 r. odnotowano jako siostrę przełożoną Majelę Kołodziej oraz dwie współsiostry¹⁰⁰. Jednak niebawem wyjechała ona do Kościerzyny i wówczas do Nowego Kawkowa przybyły siostry ze zlikwidowanej placówki w Biesowie oraz z Ostródy. W marcu 1976 r. przełożoną była s. Imelda Urban, a współsiostką Regina (Elżbieta) Kaber. Pierwsza

⁹³ AAWO-N, J V 5/1.

⁹⁴ Tamże.

⁹⁵ Tamże.

⁹⁶ *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1959*, s. 156.

⁹⁷ *Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1967*, s. 300.

⁹⁸ AAWO-N, J V 5/2.

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ „Rocznik Diecezji Warmińskiej” 1974, s. 468.

pracowała jako zakrystianka i organistka, a druga odwiedzała chorych i prowadziła dom. Siostry zajmowały się także roznoszeniem opłatków przed świętami Bożego Narodzenia. Angażowały się także w opiekę nad młodzieżą, która przybywała do tej miejscowości na rekolekcje oazowe¹⁰¹.

W 1985 r. przełożoną pozostawała s. Imelda, a wspierały ją dwie współsiostry¹⁰². Jednak i ta placówka niebawem została zamknięta. Stało się to 14 lipca 1989 r.¹⁰³

Siostry elżbietanki, podobnie jak katarzynki, odegrały bardzo ważną rolę w dziejach diecezji warmińskiej w drugiej połowie XIX i w XX wieku. Realizowały podobną misję, choć miejscowe katarzynki uwzględniały jeszcze nauczanie w szkołach i prowadzenie przedszkoli oraz innych dzieł miłosierdzia. Doświadczły również dużych strat pod koniec II wojny światowej. Nic zatem dziwnego, że po 1945 r. elżbietanki powoli wycofywały się z tego terenu, a skupiły się na pracy w innych częściach Polski, szczególnie na Śląsku. Ponadto miejsce autochtonek zajęły siostry, które w zdecydowanej większości złożyły śluby w Poznaniu i Wrocławiu. Niemniej jednak do końca posługi w swoich domach koncentrowały się na ambulatoryjnej pielęgnacji chorych, na opiece nad kościołami, a ponadto, w mniejszym stopniu, zajmowały się katechizacją. Po 1970 r. pojawiły się próby zamykania domów, a po 1992 r. na terenie archidiecezji warmińskiej nie było już żadnej placówki; te, które przetrwały, należały już do nowo powstałej diecezji elbląskiej.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

Archiwum Akt Nowych Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie [AAWO-N]

Teczka parafii Orzechowo

Teczka parafii Postolin

Teczka parafii w Bartoszycach

Teczka parafii w Biesowie

Teczka parafii w Straszewie

Teczki o sygnaturze: J V 5/1 i J V 5/2

¹⁰¹ AAWO-N, J V 5/2.

¹⁰² „Rocznik Diecezji Warmińskiej” 1985, s. 571.

¹⁰³ J.M. WOJTKOWSKI, *Parafia św. Jana Ewangelisty w latach 1945-2005 w świetle akt Kurii i Archiwum Archidiecezji Warmińskiej*, w: *Kawkowo Nowe i Stare. 650 lat*, red. R. Andrukiewicz, Nowe Kawkowo 2005, s. 86.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Elenchus univarsi cleri dioecesis warmiensis necnon administraturae apostolicae pomesaniensis conscriptus sum fine anni 1928.

„Rocznik Diecezji Warmińskiej” 1974.

„Rocznik Diecezji Warmińskiej” 1985.

Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1959, Olsztyn 1959.

Spis duchowieństwa i parafii diecezji warmińskiej 1967, Olsztyn 1967.

Spis kościołów i duchowieństwa diecezji warmińskiej 1951, Olsztyn 1951.

OPRACOWANIA

JURKIEWICZ E., *Historia parafii Niepokalanego Poczęcia NMP w Ostródzie w latach 1945-1989*, Olsztyn 2004.

KACZMAREK E., *Dlaczego przeszkadzały? Polityka władz partyjnych i rządowych wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce w latach 1945-1956*, Warszawa 2007.

KOPICZKO A., *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, Olsztyn 1996.

KREBS M., *Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy w diecezji warmińskiej w latach 1933-1993*, „Studia Warmińskie” 32(1985), s. 308-321.

KREBS M.Ł., *Męczennice XX wieku ze Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy, w: Męczennicy Kościoła Warmińskiego XX wieku*, red. J. Guzowski, Olsztyn 2004, s. 55-69.

MEIWES R., *Klosterleben in bewegten Zeiten. Die Geschichte der ermländischen Katharinenschwestern (1914-1962)*, Paderborn 2016.

MERTENS J., *Historia Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety 1842-1992*, t. 1-2, Warszawa 2021.

OBLĄK J., *Dzieje diecezji warmińskiej w okresie dwudziestolecia (1945-1965)*, „Nasza Przeszłość” 22(1965), s. 183-261.

ROZYNKOWSKI W., *S. Tymotea (Marianna) Ropińska*, w: *Toruński Słownik Biograficzny*, t. 5, Toruń 2007, s. 182-183.

SCHAEFER E., *Zgromadzenie Sióstr Świętej Elżbiety* (Studia i materiały do historii chrześcijaństwa w Polsce nr 10), Lublin 1996.

SZTYLC K.Ż., *Prowincja Toruńska Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety w latach 1946-2006*, Toruń 2010.

SZTYLC Ż., NIKIEL P.M., CEBULA K., ZIPZER T., KEMNIC P.A., *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety w latach 1945-1989 w Polsce*, Lublin 2018.

WIŚNIEWSKI J., *60-lecie pracy sióstr elżbietanek w parafii Straszewo (1928-1988)*, w: TEGOŻ, *Pomezania. Z dziejów kościelnych*, Elbląg 1996, s. 406-411.

WIŚNIEWSKI J., *Dzieje parafii Postolin (XIII-XX)*, w: TEGOŻ, *Pomezania. Z dziejów kościelnych*, Elbląg 1996, s. 228-304.

WIŚNIEWSKI J., *800-lecie duszpasterstwa katolickiego w Postolinie*, „Studia Elbląskie” 7(2006), s. 69-78.

WOJTKOWSKI J.M., *Parafia św. Jana Ewangelisty w latach 1945-2005 w świetle akt Kurii i Archiwum Archidiecezji Warmińskiej*, w: *Kawkowo Nowe i Stare. 650 lat*, red. R. Andrukiewicz, Nowe Kawkowo 2005, s. 75-101.

WOJTYNIAK P.H., *Dom zakonny Zgromadzenia Sióstr Serafitek w Bartoszycach w latach 1961-1991*, Olsztyn 1996.

ZAJĄC M.H., *Kryptonim „X-2”. Siostry elżbietanki ofiarami przemocy w PRL (1954-1956)*, Wrocław–Poznań 2004.

Zakony żeńskie w PRL. Studia i materiały do historii najnowszej żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce, red. A. Mirek, Lublin 2008.

ZAWADZKI W., *Zgromadzenie Sióstr św. Elżbiety na Warmii do 1945 roku*, w: *W służbie Bogu bogatemu w miłosierdzie w Archidiecezji i Metropolii Warmińskiej. Księga jubileuszowa Księdza Arcybiskupa dra Wojciecha Ziemy Metropolity Warmińskiego i Wielkiego Kanclerza Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie z okazji 50-lecia święceń presbiteratu i 35-lecia sakry biskupiej*, red. K. Parzych-Blakiewicz, J.J. Pawlik, P. Rabczyński, M. Żmudziński, Olsztyn 2017, s. 477-491.

THE SISTERS OF SAINT ELISABETH IN THE DIOCESE OF WARMIA:
PRESERVED DOCUMENTATION AT THE ARCHIVE OF NEW RECORDS
OF THE ARCHDIOCESE OF WARMIA, OLSZTYN

Abstract. This article presents the history of the Congregation of the Sisters of Saint Elizabeth in the Diocese of Warmia after 1945. The Congregation started operating in this area as early as 1864 and in the following decades it established twenty-four houses. However, after the Second World War, following human losses and changes to the boundaries of the diocese, the Sisters worked in only nine facilities. Already in the early 1950s, repressions forced them to leave Kwidzyn, but right after the war they set up a house in Olsztyn, which did not last long, either, because in 1948 they were replaced by the Franciscan Sisters of the Family of Mary. Outside Kwidzyn, pre-war facilities survived in Bartoszyce, Biesowo, Orzechowo, Ostróda, Postolin and Straszewo. After 1945, besides the Olsztyn house, another was established in 1951 in Nowe Kawkowo. In their work, the Sisters focused on ambulatory care, Caritas works of charity, care of churches, and catechisation. However, after 1970, they would close their houses – when the diocese was divided in 1992, none operated there. The last house, in Nowe Kawkowo, was closed in 1989.

Keywords: Sisters of Saint Elisabeth; congregation; order; charity work; Diocese of Warmia